

EL MONESTIR DE SANT QUIRZE DE COLERA

PER ALEXANDRE DEULOFEU TORRES

LEMA: Cap a la part del Pirineu...

EL MONESTIR DE SANT QUIRZE DE COLERA

Sant Quirze de Colera és un monument d'una importància transcendental dintre el gran procés creador de l'art romànic. Es tracta en realitat del primer monument que, despullat de la influència dels estils clàssic, aràbic i bizantí, presenta pures les línies del nou estil.

Per a demostrar aquest fet, cal tenir en compte el procés evolutiu que porta dels primers monuments de planta visigòtica al pur estil romànic. Aquesta evolució consisteix, en primer lloc, en la substitució de la coberta plana per la coberta de volta, és a dir, tenim una planta basilical, coberta de volta, arcs de ferradura molt pronunciats i àbsis poligonals. Aquest primer pas ve seguit pel pas de la volta de ferradura a la volta de canó, pels arcs de ferradura menys accentuats, amb àbsis que tendeixen a ésser més regulars i amb voltes cada vegada més grans, per a arribar finalment a un conjunt amb volta de canó, arcs de mig punt i àbsis circulars, és a dir, les característiques pròpies de l'anomenat art romànic.

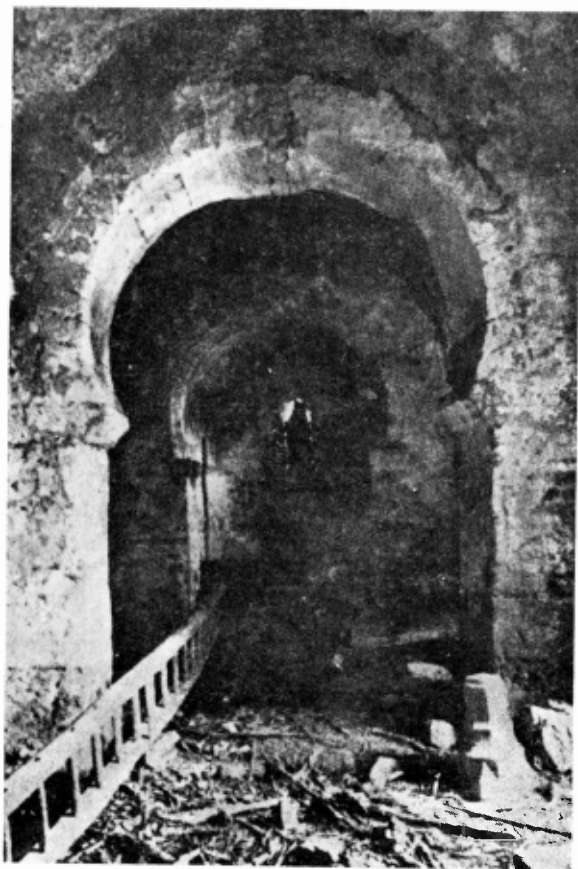
Com a exemples d'aquesta evolució anem a citar en primer lloc a Sant Julià de Boada i a Sant Martí del Fenollar; són les esglésies amb volta més petites que coneixem (végis fotos 1 i 2); la volta a Sant Martí del Fenollar es de 3,50 m., mentre que a Sant Julià de Boada es de 4,50 m.; l'arc de ferradura és més accentuat en la primera que en la segona, així mateix l'àbsis trapecial en la primera passa a àbsis quadrat en la segona.

Una nova evolució la tenim en l'església de Sant Esteve a Palau de Santa Eulàlia; en primer lloc l'església és molt més gran que les anteriors, en realitat el doble; els arcs de ferradura són molt menys accentuats tendint a l'arc de mig punt i l'àbsis quadrat; l'opus spicatum que es manifesta tímidament i imperfecte en les dues primeres, en aquesta es troben magníficament esculpits en les impostes de l'arc triomfal i de l'arc toral, cas únic entre els exemplars fins avui coneguts. Un tipus semblant, del qual donem les fotos 3 i 4, és Palau Savaldòria. Un nou pas evolutiu és el pas de l'àbsis quadrat a l'àbsis circular; tenim els primers exemplars en el Forn del Vidre prop de

Sant Julia
de 'Boda.

(Foto 1)

(Foto 2)

Palau Savaldòria. — Es perfectament visible la disposició
de les pedres en «opus spicatum».

(Foto 3)

La Junquera i en la capella de Vilarrobau. En aquests dos casos encara hi han arcs de ferradura, segueix Santa Maria de Panissars, per a arribar a un exemplar perfecte en Sant Pere del Pla de l'Arca, on trobem el cas més complert d'àbsis circular junt a un magnífic i total «opus spicatum» (vegis fotos 5, 6 i 7); els arcs, tan el triomfal com l'arc toral són pràcticament de mig punt. Finalment senyalem com a últim exemplar de transició el grandios monestir de Sant Pere de Roda, on excepció feta de l'arc triomfal que és lleugeríssimament de ferradura, així com l'arc del braç nord del creuer els demés tots són de mig punt. En el romànic autèntic hi entrem precisament amb el monestir de Sant Quirze de Colera.

HISTÒRIA. — Sant Quirze fou fundat per Carlemany. Quan l'exèrcit franc passà els Pirineus per les Alberes, arribaren fins a les envistes de Castro-Tolon, avui Peralada, i Carlemany confià a dos lloctinents seus la conquesta de la ciutat, donant-los-hi en paga les terres que conquerissin amb la condició de fundar un monestir dedicat a Sant Quirze. Per la importància que té aquest fet creiem convenient copiar íntegrament el relat del gran cronista Jeroni Pujades en la seva *Crònica Universal del Principat de Catalunya*. En el volum V i en les pàgines 210 i següents diu: «De la còpia autèntica de la sentència de l'emperador Carles el Calb (nét del Magne), en favor de l'abad i convent de Sant Quirze de Colera, contra el comte Maricò, es dedueix, i sens dubte fou així, el següent: Que acabat d'ajuntar l'exèrcit de Carlemany, partí un terç cap a la mà esquerra, cap a Orient, per les faldes del mont Albera i demés serres i valls dites Leocàrcaro, a la vila que ara anomenem Peralada, que en aquell temps es deia Castro Tolon. Estaven allí dos moros, pare i fill, de nom Galafre i Buytiza, quedant en defensa de la terra i guardant aquells camps conveïns... Carles trobà a Galafre i al seu fill Buytiza tancats en el Castro Tolon, que és avui Peralada, i com per una part fos convenient no deixar aquests poderosos enemics a les espatlles i per altre part l'empelís el desig d'arribar a Girona, on era la plaça d'armes dels moros, i era el blanc de les seves victòries, prengué per expedient la bona ocasió que se li oferia. Perquè dos cavallers (i germans) dels que anaven al camp, dits Libenci i Arnari, li demanaren de favor els hi otorgués el càrrec de treure els moros d'aquella fortalesa i d'investir-los-hi el domini i senyoriu del dit Castro Tolon i els seus tèrminis amb tot el que poguessin pendre als moros en aquells monts i planes i valls del

A Palau Savaldòria és a penes visible l'arc de ferradura. (Foto 4)

Leocàrcaro. I encara que demanaven molt, puix que els termes del castell Tolonenc molts anys després arribaren a la vila que avui nomenem Castelló d'Empúries i per Orient pujaven fins a Sant Pere de Roda i per el nord s'estenien fins a les arrels de l'Albera; amb tot això com l'intent de Carlemany tirava més a vèncer als moros que a la ganància i profit del seu reial patrimoni i fisc, es contentà de fer el que li demanaven els dos germans; però amb la condició i càrrec que, guanyada aquella terra, hi fundessin i instituïssin un monestir a títol i advocació del Sant Nen Quirze i de Sant Andreu Apòstol». «Partí el camp de Carles; quedant Libenci i Arnari amb les seves bel·licoses gents i poderosos regiments, amb els quals es donaren tan bona manya que vengeren a Galafre i al seu fill Buytiza, els hi prengueren la fortalesa i els hi tragueren les miserables vides. Realitzats aquests fets i quedant amos del Castell, els dos germans començaren a fer junta d'algunes cases per habitar i edificaren un temple a títol i invocació de Sant Martí que fins avui dura (1607) i permaneceix església parroquial d'aquella vila, a la qual donaren el nom de Peralada, treient el que abans tenia de Castro Tolon; i aquest es l'origen del seu nom i po-

blació d'aquella vila, que des de llavors va admetre el nom de comtat... I doncs hem referit el que aquells entrenus cavallers feren d'obres pies voluntàries, serà bé no oblidar el que feren en compliment del que Carles els hi va encarregar al moment de concedir-los-hi aquelles terres. Conta doncs la sentència, que Libenci i Arnari, en les valls de Leocàrcaro edificaren el monestir que Carlemany havia manat fundar; posaren en ell professors de la vida monàstica i foren i han estat sempre de l'Ordre del pare i patriarca Sant Benet; que així el vaig trobar jo en l'any 1584 als quinze anys de la meua edat, on vaig anar acompanyant al meu oncle Joan Pujades (de la vila de Figueres)... «En efecte, els dos bons germans, per a conquerir tant en lo espiritual com tenien guanyat en lo temporal i present segle, de fundadors es feren companys dels religiosos que acolliren prenent l'habit de la sagrada religió... i l'invencible Libenci, que havia estat cabdill i capità en la milícia terrestre, lo fou també en lo espiritual, passant a ésser Pare Abat i Prelat d'aquell sant convent... Fou fet l'edifici del temple d'aquest monasteri a tres naus, en el principi de la del mig hi ha el cor i al remat la capella major, amb Sant Julià i el seu fill Quirse en el retaule.»

Dels fets relatats es dedueix que el monestir fou bastit poc després de la conquesta de la ciutat de Castro Tolon o Peralada per Libenci i Arnari. Aquest fet devia tenir lloc probablement el mateix any de l'arribada de Carlemany (788), o poc després. El fet de que Libenci passés a ésser Abat del nou monestir dóna a comprendre que el monestir es va aixecar ràpidament. Pujades no dóna la data en que el monestir fou acabat. Villanueva per la seva part en el seu «Viaje literario a las iglesias de España» no dóna la llista completa dels seus abats. Francesc Monsalvatje, però, en el seu volum de «Los Monasterios de la Diócesis Gerundense», rectifica i completa els abaciòlegs del P. Villanueva i ens dóna la llista dels abats de San Quirze, assignant a Libenci l'abaciat abans de l'any 844. Tinguent en compte que, segons Pujades, exercí el càrrec d'abat durant 40 anys, hauria entrat com abat l'any 804 i tenint en compte que no hi entrà seguidament, es pot conjecturar els voltants de l'any 800 com a data en que el monestir estava construït. Aquesta data ens explica la presència de l'«opus spicatum» en la nau de l'església, en el creuer i en altres parts en runes que estudiarem seguidament.

Sant Pere
del Pla de l'Arca.

Façana amb
entrada taptada
(Foto 5)

Absís amb un
magnífic
«opus spicatum».
(Foto 6)

Restes de la volta
que és lleugerament
d'arc de ferradura
(Foto 7)

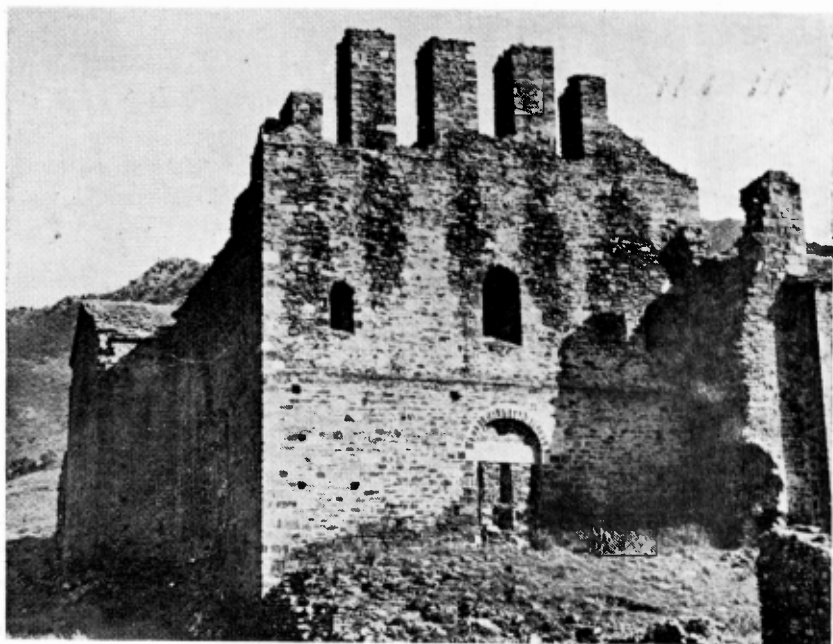
(Foto 8)

Les reconstruccions de Sant Quirze. — Per l'acta de consagració de l'any 935 (Espana Sagrada, t. XLV, ap. XXIX) es dedueix que en aquesta data es portava a cap o s'acabà una reconstrucció, puix en ella es parla de la reedificació de l'església antiga, de les coses inútils destruïdes, dels ornaments reparats... La consagració de l'any 1022 presuposa encara una nova reconstrucció de l'església. En aquesta segona reconstrucció és quan es degueren construir l'àbsis i una de les absidioles actuals, puix que ja hi trobem les arqueacions lombardes, i possiblement al reconstruir-se la façana aquesta es retirà com indicarem seguidament; fa creure que tingué lloc en aquesta segona reconstrucció, puix que la façana actual és sense «opus spicatum». Cal suposar que l'allau que destruí Sant Pere de Roda i que donà lloc en aquest a la reconstrucció de Tassis fou el mateix que destruí per segona vegada Sant Quirze i que obligà a la reconstrucció que com veiem es consagrà el mateix any que a Sant Pere de Roda.

L'estat actual de l'edifici. — En la foto 8 es pot veure una vista general de l'edifici. A l'esquerra del monestir s'hi veu una capella que possiblement fou aixecada quan fou destruït el monestir. El conjunt de la construcció comprèn l'església que es veu al fons; es distingeixen

l'absis i les dues absidioles, el costat del migdia del creuer, i s'endevina entre aquest i la paret de l'església el claustre. Al migdia segueix el clos monacal i les construccions més meridionals que són ja d'època posterior a les dues construccions del monestir.

En la foto 9 tenim la façana de l'església. És important l'estudi de la mateixa per quan s'hi descobreixen perfectament l'obra de la primera construcció (de l'any 788 al 800) i de la primera reconstrucció que es portà a cap o s'acabà l'any 935. Les dues parts es delimiten perfectament per quan la primera és en «opus spicatum», mentre que la segona ja és en pedres i carreus horitzontals. Fitxant-nos en la façana observem el fet particular de que aquesta no és en «opus spicatum» i per tant l'hem de considerar moderna, mentre que els murs laterals de l'església són en «opus». Això pot fer creure que aquesta façana és posterior al murs laterals i, en efecte, n'hi ha prou amb estudiar amb detenció aquesta part de l'obra per a donar-se compte de que la primera façana ha desaparegut substituïda per la actual que es troba reculada 3,40 m. respecte a la primera. La prova d'aquesta constatació

(Foto 9)

(Foto 10)

la tenim en el fet de què el mur del migdia es perllonga endavant de l'actual paret de l'església en 3,40 m. i el que constitueix una prova definitiva és que en la part superior del mateix es conserva encara una petita part de la volta que evidentment continuava fins a l'extrem del mur. Aquest és en «opus spicatum», així com el poc que resta de paret de la primera façana que es veu perfectament en la foto a l'extrem del mur. Queda encara sortint a flor de terra les restes de la primitiva façana, més visibles encara a la part nord per mor del desnivell del terreny, el que permet també descobrir l'opus spicatum.

El mur de la cara del migdia de l'església fins a l'arranc de la volta

i en la seva part anterior s'ha mantingut pràcticament intacte i en ell trobem també l'opus spicatum en tota la seva extensió. Això es pot observar per la part interior de l'església i també a l'exterior en la foto 10, en tot el que permet veure el clos monacal; en el claustre també s'hi observa la presència del «opus spicatum».

Si passem a la cara nord, en ella es pot veure clarament que al ésser destruïda la primera façana també s'enderrocà part del mur lateral nord. N'hi ha prou amb mirar-lo per a veure la part reconstruïda, sense opus, i la part antiga amb opus. En la foto 9 s'arriba a veure aquesta divisió que baixa en diagonal. Tornant a la foto 10, es pot observar perfectament en ella la paret sobre els arcs del claustre en «opus spicatum», així com en les dues cares del creuer. Passant a la part posterior en la foto 11, es veuen l'àbsis i les absidioles ja amb carreus regulars i horitzontals, el que pressuposa són posteriors a l'any 850 i poden pertànyer a la primera o a la segona reconstrucció. Respecte a l'àbsis i a la absidiola del costat nord, no pot quedar cap dubte que corresponen a la darrera reconstrucció, que va ésser consagrada l'any

(Foto 11)

(Foto 12)

(Foto 13)

1022, puix que ja posseeixen les arqueacions lombardes. En canvi, la absidiola del migdia segurament va ésser construïda a la primera reconstrucció, és a dir, la consagrada l'any 935, puix que com es pot veure clarament en la foto no posseeix arqueacions lombardes.

L'interior de l'església és d'una nau central de volta de canó perfecte, sense la més petita senyal de reminiscències visigòtiques, i dues naus laterals de quart de canó, disposició exactament igual que a l'església de Sant Pere de Roda. Les dimensions actuals d'aquesta església són les següents:

Nau central: llargada, 23,80 m.; amplada, 4,84 m.; alçada, 12,70 m.

Naus laterals, de columna a columna, 1,94 m.

Amplada total interior de l'església, 12,20 m.

Radi de l'àbsis, 3,27 m.

Llargada del creuer, 14,68 m.; amplada, 5,30 m.

La primera església pel que portem dit tenia en més 3,40 m. de llarc. Com es pot deduir es tracta d'una església de grans dimensions que s'acosta molt a les de l'església de Sant Pere de Roda.

El claustre. — Del claustre (vegis foto 12) queda solament l'ala adossada a la paret del migdia de l'església. Es conserven quatre arcades i una columna. L'antiguitat del claustre correspon segurament a la primera església per quan sobre mateix de les arcades s'hi pot veure l'«opus spicatum» (foto 10). La configuració del claustre comprenia aquesta ala del migdia, de l'església o ala nord del claustre, una altra adossada a la paret del clos monacal, l'altre que seguia la paret del creuer i la quarta que tancava el rectangle. Aquestes tres últimes ales dissortadament han desaparegut totalment. La disposició d'aquest claustre i l'església és exactament igual al de l'església i el claustre de Sant Pere de Roda.

(Foto 14)

(Foto 15)

Les dues làpides del claustre. — En l'ala del claustre, en part conservada, hi ha dues làpides, una d'elles la més moderna es veu perfectament en la foto 13 en el lloc on es troba col·locada, la més antiga queda tapada per les arcades. En les fotos 14 i 15 es poden veure les dues làpides en detall. La més antiga correspon a la etapa escultòrica del primer romànic, en tant que la segona correspon indiscutiblement al període gòtic. La importància de la primera radica en el fet de què constitueix un nou esglaió en el procés ascendent de l'escultura romànica, en que partint del primer grup escultòric romànic conegut, és a dir, el dintell de Sant Genís les Fonts, segueix el de Sant Andreu de Sureda, les escultures de Sant Pere de Roda, el timpà de Cabestany, el medalló de Santa Maria del Tech, les escultures del claustre de Elna. Doncs bé, entre aquestes dues creiem que hi correspon precisament el grup escultòric de la primera làpida de Sant Quirze de Colera.

Una església de transició al romànic adossada al costat del migdia del creuer. — Creiem convenient donar a conèixer, puix que no creiem que fins avui ningú l'hagi esmentada, l'existència de les restes d'una més antiga església del període de transició al romànic que es troba adossada al creuer de Sant Quirze. D'ella, com es pot veure a l'esquerra de la foto 16, no queda més que l'absidiola adossada al creuer de Sant Quirze, que s'aprecia perfectament en la foto i que és de ferradura; segueix l'arrancament de l'arc de l'àbsis, que si bé en la foto no és visible mirat del costat de ponent és també perfectament de ferradura (foto 10). Es pot apreciar en la foto la paret plana de l'àbsis amb l'opus spicatum. L'absidiola del migdia ha desaparegut totalment a causa de què a l'obrir-se una sortida per anar del pati de la casa actual a l'exterior es va destruir totalment. Mirada del costat de ponent (vegis foto 10) hom pot imaginar perfectament la constitució que devia tenir aquesta antiquíssima església.

Tornant a Sant Quirze de Colera direm, per acabar, que per la seva grandiositat, per la data de la seva construcció, que és la que segueix a Sant Pere de Roda, per no existir manifestacions visibles d'influències clàssiques ni visigòtiques, constitueix el primer monument de l'art romànic.